

1 Máhttováilevašvuodas paternalismii?

Máנגgabealatvuohta mihttun ja gaskaoapmin Duohtavuodá- ja soabadankommišuvnna raporttas

Torkel Brekke
Professor, MF Vitenskapelig
Høgskole

Čoahkkáigeassu

Artihkkala vuodđun lea Duohtavuodá- ja soabadankommišuvnna raportta analysa mii ilmmat 2023:s ja lea goatnjedis politihkalaš ja historjjálaš dokumeanta. Golbma čuoččuhusa ovddiduvvojit: Vuosttažettiin čuoččuhuvvo ahte Norga lea epistemologalaš-politihkalaš heahtedilis sáme- ja politihkalaš surggiin, mii vuhtto das go lea sihke unnán vuodđomáhttu ja sierramielalašvuohta politihka máhttovuodu hárrái. Dasto ákkastallojuvvo ahte “máנגgabealatvuohta” politihkalaš gielas sápmelaččaid ja eará unnitlohkoálbmogiid guovdu lea ožžon paternalisttalaš hámi, mas unnitloguid geahčadit instrumeanttalaččat - sihke mihttun ja gaskaoapmin servodatprošeavtain. Goalmát čuoččuhus lea ahte dát odđa paternalisma čatnasa

máhttováilevašvuhtii, go nanu dieđuid vátni dagaha digaštallama eanet symbolalažžan go vuoigatvuođaide goallastuvvon, ja čovdosiid ohcet árvodevdojuvvon máנגgabealatvuođamihtuid bokte, mat duohtadilis sáhttet leat válddálašvuođahuhttimin minoritehtaide. Artihkal bidjá maid dái Norgga dili riikkaidgaskasaš oktavuhtii, ja geavaha Will Kymlicka ja Brian Barry teorijaid čájehit prinsihpalaš čuoččumiid mat leat čadnon instrumeanttalaš máנגgabealatvuođa doahpagii minoritehtapolitihkas. Seammás go máנגgabealatvuohta dává ovdanbuktojuvvo mihttun ja gaskaoapmin demokratijas ja servodatovddideamis, de čuoččuhuvvo ahte dakkár ákkat sáhttet heađuštit oktagasaid vuoigatvuođa friddja válljemii ja ovttáárvosaš meannudeapmái.

1.1 Álggahus

Dát artihkal álgá golmmai čuoččuhusain.

Vuosttažettiin čuoččuha dat ahte Norggas lea epistemologalaš-politihkalaš heahtedilli go lea sáhka sámepolitihkas. Doahpagiin *epistemologalaš-politihkalaš* heahtedilliin oavvilduvvo heahtedilli go 1) váilu vuođđomáhttu muhtun politihkkasuorggi birra, ja 2) lea garra sierramielalašvuohta das mii galggašii leat politihka máhttovuođđun, ja movt dakkár máhtu galgá háhkat. *Dasto čuoččuha* dat ahte doaba *mággabealatvuohta* Norgga politihkalaš gielas sápmelaččaid birra, ja eará minoritehtaid birra, lea gávvgaohtán paternalisttalaš višuvdnan danin go das lea instrumeanttalaš oaidnu minoritehtaide. Mággabealatvuohta daddjo sihke mihttun ja gaskaoapmin unnitlohkopolitihkalaš gielas. *Goalmát čuoččuhus* artihkkalis lea ahte lea oktavuotta gaskal váilevaš dieđuid ja paternalismma. Minoritehtapolitihka birra digaštallan, mas lea nanu máhttu vuođđun, jorrá doahpagiid birra nugo vuoigatvuođat ja erohusaid dásseen. Váilevaš máhttu dagaha baicca ahte geahččalit buhtadit boasttuvuođaid mággabealatvuođa mihttomeriid bokte, mii dáhpedorpmis gártá válddalašvuođahuhttimin unnitloguide. Dasto mearkkaša mággabealatvuođadoaba, nugo dat geavahuvvo sámepolitihkalaš dokumeanttain, ahte eat lávke lagabui epistemologalaš-politihkalaš heahtedili čoavdima, muhto baicca ahte láivudit vejolaš čovdosiid ja lasihit ođđa paternalismagearddi. Dát lea iešvuosttaldeaddjin go mággabealatvuođadoahpaga atnin lea oavvilduvvon buhttet ovdeš áiggiid paternalismma ja váldegeavaheami.

Vuosttaš čuoččuhus ii leat nu amas. Buohkat geat barget suorggis dihtet ahte leat váilevaš dieđut ja máhttu, sii dovdet váilevašvuođa duogáza ja dan váikkuhusaid. Nubbi ja goalmát čuoččuhusat ovdandivvojuvvojit ođđa buktun digaštallami. Daid dáidet atnit eahpegovttolažžan, sii geat atnet mággabealatvuođadoahpaga buriid ulbmiliiguin. Artihkkala ulbmilin ii leat eahpidit daid buriid ulbmiliid, muhto guorahallat makkár implikašuvnnaid mággabealatvuođadoaba duođai buktá.

Artihkal atná empiralaš analysa Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna raporttas (2023) čájehit movt mággabealatvuođadoaba lea instrumentaliserejuvvon. (Mun gohčodan dan “raportan” ja kommišuvnna “kommišuvdnan” dán artihkkalis.) Raporta lea viiddis dokumeanta mii ii dušše logahala ovdeš veahkaválddalašvuođaid sápmelaččaid, kvenaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá, muhto mii maiddá geahččala dahkat ođđa geainnu Norgga minoritehtapolitihkkii. Raportta mággabealatvuođadoahpaga analysas joatká artihkal mággabealatvuođadoahpaga cuiggodemiin. Dat addá vuos álkes ja čielga dieđalaš kritihka doahpagis ja dasto kritihka politihkalaš teoriija vuođul. Loahpas árvala artihkal movt epistemologalaš-politihkalaš heahtedili galggašii čoavdit.

Artihkkalis leat gávccii oasi. 1. oassi čilge oanehaččat movt dilli lea norgalaččaid máhtu dáfus sápmelaččaid birra ja muitala veahás duogáza birra manin leat válljen ahte eat viečča dieđuid čearddalašvuođa birra. 2. oasis čilgejuvvo oanehaččat movt mággabealatvuohta lea šaddan politihkalaš vuođđodoaban Norggas. 3. oasis geahčada movt mággabealatvuohta Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna raporttas namahuvvo politihkalaš mihttun ja gaskaoapmin joksat eará politihkalaš ulbmiliid. 4. oasis lea oanehis dieđalaš kritihka mággabealatvuođadoahpagis. Oaivil dainna lea čielggadit muhtun eavttuid, maid gávdnojit 3. oasis mággabealatvuođadoahpaga kritihkas. 5. oasis moitojuvvo instrumeanttalaš mággabealatvuođadoaba politihkalaš teoriija vuođul. Dás čujuha artihkal Will Kymlicka ja Brian Barry bargguide. 6. oasis buktá artihkal árvalusa das maid seadášii dahkat dainna heahtediliin. Evttohusas daddjojuvvo njuolgut ahte galggašeimmet duvdilit eret statistihkkabalu ja gárgedit vuogádagaid maiguin detáljaleaččat háhkat dieđuid čearddalašvuođa birra Norggas. 7. oasis leat loahppajurdagat ja 8. oasis leat guokte rávvaga.

1.2 1. OASSI: Máhttoheahtedili duogáš

Almmolaš digaštallamat norgga mediain almmustahttet duos dás ain epistemologalaš-politihkalaš heahtedili go lea sáhka sámepolitihkas. Heahtedilli čielggai ovdamearkka dihte dan váttis digaštallamis mii lei dalle go politihkkár Sandra Borch 2024 čavčča sivaallojuvvui go lei dieđihan iežas Sámedikki jienastuslohkui áigumušain searvat evttohassan válggaide, almmá ahte nagodii duođaštit iežas sámepolitihka. Almmolaš oavillanohallamiin áššis vuhttojedje garra dovddut, ja NRK jearai Borchas lea go son “fálsskkáris sápmelaš”, juoga maid Borch oavvildii leat digaštallama duššindahkamin (Grønning, 2024). Digaštallan almmustahttii maiddá vuođalaš sierramielalašvuođaid das ahte mii galggašii leat máhttovuođđun, mii galggašii adnot mihtidit dahje mearridit sámepolitihka Norggas.

Norga ii registrere čearddalašvuođa almmolaš statistihkkii. Dasa leat guokte ákka, historjjálaš ja teknihkalaš. Gehččot vuos teknihkalaš beali. Norga lea ceahkkálagaid mannan álbmotlohkamiin, mat leat čađahuvvon jearahallanskoviiguin, statistihkkii mas leat registarat vuođđun. SGD čađahii manjimus olmmošlohkama skoviid vuođul jagis 2001. Rievdadeapmi lei vejolaš danin go 1964:s ášahuvvui guovddáš persovdnaregisttar. 1980- ja 1990-logus vižžojuvvojedje dađistaga eanet surggiid dieđut hálddahušlaš registariin dan sadjái go njuolga jearahallamiin álbmogiin. 2001 lei jorggáldatjahkin mas buot persovdnii guoski dieđut, nu go demografiija, oahppu, bargomárkan ja dienas, bohte registariin, ja dušše bearaš- ja ásoatdieđuide gáibiduvvojedje ain jearahallanskovit. Jagi 1989 statistihkkáláhka attii SGD:i

vuogiatvuoda atnit hállddahaslaš diehtovuogádagaid almmolaš statistihkkii vuodđun. Vuosttaš ollásit registtarvuodot álbmotlohkan jagis 2011 šattaige dasto loahppan prosessii mii álggahuvvui 1970-logus. Registtarvuodot vuogádat lea huksejuvvon golmma vuodđoregistaris: Guovddáš álbmotregistaris mas leat olbmuid riegádannummarat, fitnodatregistaris mas leat doaimmaid organisašuvdnanummarat, ja matrihkkalis mas leat ásodagaid ja opmodagaid čujuhusat ja logut (Soltvedt, 2004). Davviriikkat leat leamaš njunnošis dán nuppástuhttimis ja ollu eará oarjeriikkat leat čuvvon. Spánnja lea omd. rievddadan oalát registtarvuodot vuogádahkii ja Duiska lea bargamin áššiin (Bartl, 2024). Dáidet leat ollu ákkat dasa ahte eanet ja eanet riikkat háliidit dakkár nuppástuhttima, muhto lea čielggas ahte dan doaimmaheami vuollegis golut, go dat vuos álggahuvvo, mearkkašit ollu.

Registtarvuodot vuogádaga, nugo dan maid Norga lea huksen, ráddjeyumit šaddet almmatge čielgasat go šaddá sáhka identitehtas ja álbmoga gullelašvuodas. Otná beaivve eai dakkko almmolaš registreremat omd. das guđe giela olbmot hupmet, sin kultuvrralaš práksisiin dahje čearddalaš gullelašvuodas. lige leat makkárga diehtovuodđu ráhkadit statistihka olbmuid birra geain lea sámi čearddalaš duogáš. Vástideaddji váilelašvuhta dieđuin guoská eará nátionála unnitlohkoálbmogiidda nugo kvenaide, romániálbmogii, juvddálaččaide ja vuovdesuopmelaččaide. Vaikko vuogádat addá dieđuid muhtun demográfalaš ja sosioekonomalaš iešvuodaid birra, de šaddet subjektiiva ja kultuvrralaš dimenšuvnnat álbmoga čoahkkádusas oaidnemeahtumin almmolaš statistihkas. Moaitit čuoččuhit ahte almmolaš statistihkka šaddá gaskaoapmin eiseválddiide ja hálldašeapmái, ii fal álbmoga dárbei ipmirdit fenomenaid ja rievdamiid servodagas (Søbye, 2018).

Dasto dan historjjálaš ággii manin Norggas eai leat dieđut čearddalašvuoda birra, namalassii vásáhusat das ahte diekkár dieđut sáhttet boastut geavahuvvot. Ballu čearddalaš dieđuid boasttugeavaheamis lea vuolán konkrehta vásáhusain, go olmmošlohkamiid dieđut šadde gaskaoapmin unnitlohkoálbmogiid váidudeapmái ja vealaheapmái. Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna muittuha ahte nálleoahppa ja viiddes registreren "spiehkaseaddji" joavkkuin lei oassin skandinávalaš dáruiduhttin- ja assimilerenpolitihkas gitta 1945 rádjái. Norggas vásihedje movt nammalisttut ja pássamearkkat geavahuvvojedje váldit gitta ja deporteret juvddálaččaid jagiin 1942-43.

Juridihkalaččat biddjojuvvui eahpádus personsuodjalannjuolggadusaide. Norgga persovdnadiehtoláhka gieldá dábálaččat gieđahallamis dieđuid "náli dahje čearddalaš duogáša" ja oskku birra, muhtun spiehkastagaiguin. Boađusin lea ahte almmolaš etáhtat dábálaččat eai sáhte eaige hálit

doallat čearddalašvuodaregistariid. Vejolaš iskkademiid vuodđun fertejit leat eaktodáhtolaš iešraporteremat, nugo Sámedikki jienastuslohku. Dakkár balu gájanas orro maiddá St. dieđ. 17:s (2024-2025) go dat dadjá ahte:

Lea jáhkehahtti ahte dat áigi mas mii eallit, ráfehisvuodaiguin, eahpesihkarvuodain ja polariseremiin mángga riikkas, dagaha vel eanet vuostehágu minoritehtajoavkkuid gaskkas dasa ahte ráhkaduvvojit statistihkat main čearddalaš gullelašvuodta registrerejuvvu. (St. dieđ. 17 (2024-2025))

Dieđáhusas ii namuhuvvo mihkkege dan birra makkár ákkaid vuodul livččii jáhkehahtti ahte minoritehtajoavkkuin juste min áiggis lea erenoamáš ballu statistihkaid dáfus main lea čearddalaš gullelašvuodta. Jus geahččat muhtun dain váddáseamos digaštallamiin mat leat leamaš Norggas sámi politihka birra, de lea baicce ágga jáhkkit ahte goit muhtun sápmelaččat, ja eará unnitlohkoálbmogiid olbmot, háliidivčče buoret dieđuid vuodđun politihkkii.

Maiddá Ruotas vuhtto minsttar čielgasit. Maŋŋil go stáhta nállebiologiija instituhta, Statens institut för rasbiologi, dutkan lei buktán riikii lossa árbbi, de čađahuvvui maŋimus olmmošlohkan čearddalašvuoda variábeliiguin 1945:s. 1973:s dagai Datainspektionen, dáhtabearráigeahčču, geavatláččat lobiheapmin registreret čearddalaš gullelašvuoda. Maŋŋel gildii persovdnadiehtoláhka, Personuppgiftslagen (1998), gieđahallat dakkár persovdnadieđuid mat almmustahttet dieđuid náli dahje čearddalašvuoda birra almmá čielga láhkavuodu haga. Gildosa duohken leat sihke soahtevásáhusat ja nanu dáhttu botket iežaset nállebiologalaš árbevieruid. Muhto Ruotas leat maid čielga jienat mat hástalit iežaset dagahan máhttováilelašvuoda sápmelaččaid birra (Axelsson & Sköld, 2011).

Davviriikkaid stuora várrugasvuoda válljen lea áibbas nuppelágan go USA:s. Doppe leat olmmošlohkammat registreren čearddalašvuoda guhká. Maŋŋil 1960-loguid šadde logut guovddáš reaidun stáhtalahttovuoigatvuodálágaid, affirmative-action-prográmmaid, jed. giehtaguššamis. Siviilarievtálaš proseassat ja føderála bearráigeahčču gáibidit statistihkaid mat sáhttet duodaštit vealaheami dahje eahpedássedis vejolašvuodaid oazžut almmolaš buriid. Danin leat unnitlohkoálbmotlihkadusat USA:s dábálaččat bealuštan čearddalaš registrerema eaige ballan das.

Erohus speadjalastá iešguđetlágan historjjálaš oahpuid ja politihkalaš dárbbuid. Norggas ja Ruotas vásáhusat rasisttalaš boasttugeavaheamiin, ovttas oalle unna minoritehtajoavkkuiguin ja alla luohtámušain dasa ahte stáhta láhtte seamma ládje buohkaiguin,

dagahedje paradigma mas persovdnasuddjen ja vealatkeahtesvuohta galgá vuosttažettiin sihkkarastojuvvot dainna go garvit hearakes dieđuid. USA:s, gos guhká rabas nálesegregeren headuštii ovttalárganvuođa lága ovddas, doppe adnojuvvojedje oinnolaš logut dárbbaslažžan duođaštit ja vuosttaldit erohusaid.

Jus čeahkkáigeassit: leat guokte ákka dasa go Norggas váilot dieđut čearddalašvuođa birra. Okta ágga lea čielgasit teknihkalaš ja lea ahte almmolaš statistihkka rievdaduvvui áiggi mielde nu ahte vuodđun šadde registardieđut eaige jearahallaniskadeamit, ja nubbi ágga lea dakkár dieđuide garra eahpádus, mat bohtet boasttugeavaheami historjjálaš vásáhusain. Muhto jus eai leat dieđut, de ferte atnit eará vugiid kártet sámi eallineavttuid vuodđun politihkkii. Dábáleamos čovddus lea atnit geográfalaš ráddjema mii lea Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegiid siskkobealde, dahje SED-guovllus. Guovlu lea definerejuvvon dan vuodul gos Sámediggi sáhtta juolludit iežas erenoamáš váikkuhangaskaomiid ealáhusaid ja kultuvrra oktavuodas, ja lea seaguhus olles gielddain ja gielddaid osiin, visot davábealde Sáltoduoddara. SED-guovlu lea adnon sámi guovlluid definišuvdnan SGD sámi dilálašvuođaid statistihkas. Statistihkka mii buvttaduvvo dien guovllus geavahuvvo proxy:n 1 sámi dilálašvuođaide, vaikko vel ollu sápmelaččat orrot guovllu olggobealde, ja oallugat geat eai leat sápmelaččat orrot dan guovllu siskkobealde. Dát addá bonjugova: Sápmelaš Oslos dahje Bergenis ii oidno almmolaš statistihkas:

SGD:s ii leat diehtovuodđu mainna earuhivččii sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat. Danin atná SGD sámi statistihkkii vuosttažettiin geográfalaš lahkonaovuogi. (Molstad, 2024, s. 113)

Váikkuhusat bohtet čielgasit ovdan politihkalaš geavadis ja leat earet eará digaštallojuvvon gieskat St. dieđ. 17:s (2024-2025) gielddalaš bálvalusfálaldagaid birra sámi ássiide Norggas. Dás digaštallojuvvo gaska mii lea diehtovuodđu ja duohta máhttodárbbu gaskkas bálvalusfálaldagaid ovdánahttimis. Cuiggoduvvo ahte suohkaniid váilevaš máhttu iežaset álbmoga birra lea hástalus.

Dasto lea gielddaide váttis lágidity buriid mánáidsuodjalusbálvalusaid, dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid, čálgobálvalusaid ja kulturfálaldagaid sámi álbmogii go dárbbuid eai dovdda. (St. dieđ. 17 (2024-2025), s.16)

Dás boahtá konkrehtalaččat ovdan dat maid gohčodin *epistemologalaš - politihkalaš heahtedillin*.

1.3 2. OASSI: Mággabealatvuohta politiikalaš vuodđodoaban

Mággabealatvuohta lea šaddan politihkalaš vuodđodoaban norgga politihkalaš diskurssas moatti logi jagis. Áigodagas 1977-1997 rievddai mággabealatvuohta govvideaddji doahpagis normatiiva ideálan, lahka čatnasán árvvuide nugo friddjavuhtii, kreatiivitehtii ja individuála variašuvdnii. Dát dáhpáhuva seammás go ovttalárganvuođadoaba massii iežas ovdalaš guovddáš saji, mas dat lei čadnon ekonomalaš ja sosiála dásseapmái. 1990-logu loahpa rájes šattai mággabealatvuohta politihkalaš vuodđodoaban (Christoffersen, 2017). Orru leamen nu, ahte mággabealatvuođadoaba sisdoallá seamma ollu iešguđetlágan mearkkašumiid, ja mielddisbuktá vel unnit dárkilvuođa, go doahpagat nugo friddjavuhta, ovttalárganvuohta ja vuoiggalašvuohta. Almmolaš dokumeanttat leat dávjá lagabus mihtilmas politihkalaš doabageavaheami go aiddolaš, filosofalaš doabačielggadeami. Dat lea danin go dakkár dokumeanttaid ulbmilin ii leat vuosttažettiin leat aiddolaš, muhto defineret politihkalaš višuvnnaid ja evttohit politihkalaš geainnuid.

Politiikalaš digaštallamis mággabealatvuođa birra čalbmát dávjá ideologalaš juohkáseami. Olgeš bealde oidnet mággabealatvuođa spontána fenomenan, mii ilbmá go stáhta ii seahkan kultuvrralaš proseassaide. Dát oaidnu čuoččuha ahte ii leat garvimis ahte stáhta seaguheapmi kultuvrralaš áššiide doalvu homogeniseremii. Gurut bealde ges, erenoamážit sosiálademokrátalaš ja progressiiva lihkašusain, oidnet mággabealatvuođa dakkárin maid stáhta ferte dihtomielalaččat dikšut ulbmillaš doaibmabijuiquin. Dan sáhtta dahkat positiivvalaš vealahanortnegiid ja láhkaášahuvvon searvadahttingáibádusaid bokte. Goappaš lahkoneamiid čuolbman lea mággabealatvuođadoahpaga ambivaleanta oktavuhta fámuin. Olgešbeali stáhtalaš muddema hilgun guodđá mággabealatvuođahábmema márkannávccaide, mat dávjá leat oidán eanetlohkokultuvrra, seammás go gurutbeali stáhtalaš intervensuvnnat sáhttet bidjat unnitloguid essensialiserejuvvon kategoriijaide (Christoffersen, 2017).

Goappaš dáhpáhusain báhcá fápmu meroštallat mii dat “duohta” mággabealatvuohta lea dálá fápmoinstánssaide. Dat boahtá čielgasit ovdan digaštallamis statistihka ja čearddalaš dieđuid čohkkema birra. Riikkat nugo USA ja Stuorra Británnia čohkkejit systemáhtalaččat čearddalaš dieđuid vealaheami vuosttaldeapmái, seammás go riikkat nugo Frankriika ja Norga leat hilgon dakkár geavada

¹ Sátni “proxy” mearkkaša dás áicojuvvon dahje mihtiduvvon sturrodat, mainna sáhtta addit dieđuid eará sturrodagas, masa eai leat dieđut.

čujuhettiin assimilašuvnna historjái. Dát vuosteháhu čearddalaš kategoriseremii, mii álgoálggus sáhtá orrut progressiiva, lea Norgga dáfus dagahan ahte sámii dearvvašvuoda- ja oahpahuserohusat eai oidno almmolaš statistihkas.

Jus áigut gávdnat dan jurddahistorjjálaš duogáža mii čájeha movt čearddalaš ja kultuvrralaš mánggabealatvuodta lea instrumentaliserejuvnon minoritehtapolitihkalaš gielas, de fertet goit 25 jagi maŋos áiggis. Stuoradiggediedáhus 15:s (2000-2001) celkui ee.:

Ráddehusa vuolggasadji lea ahte Norga ii leat kultuvrralaččat ovttalágan. Leat ollu vuogit leat norgalaš, ja kultuvrralaš mánggabealatvuodta lea riggodahkan searvevuhtii. (St. died. 15 (2000-2001), s. 10)

Mánggabealatvuodta govviduvvo servodatresursan mas unnitloguid kultuvra ja historjá šaddá resursan riikii ja searvevuhtii. Sin árvu meroštallojuvvo ávkki vuodul maid addet eanetlohkoálbmoga iešipmárdussii ahte leat ovtastuvvon, ivdnát ja rahpasat iešguđetláganvuhtii. Stuoradiggediedáhus giedahallá minoritehtaid stáhtalaš resursan - "kultuvrralaš riggodaga" symbolan mat nannejit mitalusa fáttmasteaddji Norgga birra. Dat sisttisdoallá instrumentaliserema, mas čearddalaš minoritehtaide gullevaš olbmui galgá leat rolla gaskaoapmin, mainna joksat dihto politihkalaš mihtomeriid servodahkii ollislaččat dahje eanetlohkui. Diedáhus ii čilge gostege maid oaivvilda kultuvrralaš mánggabealatvuodain.

1.4 3. OASSI: Mánggabealatvuodta mihttun ja gaskaoapmin: Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta

Dán oasis artiikkalis suokkardallojuvvo raportta mánggabealatvuodadoahpaga geavaheami. Sáni "mánggabealatvuodta" oidno dávjá raporttas ja čilge dilálašvuodaid mánga iešguđetlágan suorggis. Kultuvrralaš mánggabealatvuodta lea deháleamos lágan mánggabealatvuodta raporttas, muhto raporta namuha maid mánggabealatvuoda luonddus, ealáhusain, mediain, ja gielas ja oskkus. Muhto seamma dehálaš go mánggabealatvuodasáni dávjá atnin, lea dat ahte raporta atná doahpaga nuppi oasi bajilčálan ja ahte doaba dasto definere kommišuvnna bajimuš perspektiivva suorggi politihkalaš ovdáneami dáfus.

Juo nuppi kapihttalas, mas kommišuvdna čilge iežas mandáhta, čoahkkádusa ja bargovugiid, celkojuvvo ahte

kommišuvnna lea vuodđooaidnu mas lea politihkalaš mihttu nannet kultuvrralaš mánggabealatvuoda:

Kommišuvdna bidjá vuodđun dakkár servodatoainnu mii oaidná kultuvrralaš mánggabealatvuoda riggodahkan olles servodahkii. Kommišuvdna evttoha danin doaimmaid, maid ulbmilin lea nannet dán kultuvrralaš mánggabealatvuoda ja doarjut dálá kultuvrralaš ealáskahttinproseassaid, seammás go guoskevaš joavkkut bissot integrerejuvvon oassin stuorát searvevuodas. (SFK, 2023, s. 128)

Ollu dain konkrehta doaibmabijuin mat evttohuvvojit raporttas viidáseappot, leatge jurddašuvvon dakkár ealáskahttinproseassaid doarjjan vai joksat eanet dahje nannosit mánggabealatvuoda.

Mánggabealatvuodadoaba lea áibbas guovddázis kommišuvnna historjjámuitalemis mas dálá mánggabealatvuodta lea vuostálasvuodtan ovdešáiggi assimileremii. Raportta II oassi leat láhčán saji dán muitalussii namain *Historjjálaš kárten - Dáruiduhttin politihkas kultuvrralaš šládđjiivuhtii*. Raportta 10. kapihtal válddahallá dárkilit ođđa eamiálbmot- ja minoritehtapolitihka dađistaga historjjálaš ovdáneami Norggas 1960-logu rájes:

Maŋgel badjel 100 jagi ulbmillaš dáruiduhttinpolitihkain, de guđđojuvvui mihttu assimileret kvenaid ja vuovdesuopmelaččaid, ja unnitlogupolitihkkii biddjui ođđa mihttu: pluralisttalaš integrašuvdna ja kultuvrralaš mánggabealatvuodta. (SFK, 2023, s. 301)

Raporta atná vuolggasadjin ahte stáhtain vuodas leat njeallje politihkalaš lahkonaŋvuogi čearddalaš unnitloguide. Vuosttažettiin sáhtá jođihit dakkár politihka, mii láidesta assimileremii, namalassii ahte unnitloguid kultuvra ja árvvut galget láivuduvvot dahje vajáduvvat ja ahte majoritehta kultuvra galgá šaddat norbman. Dát lei guovddázis dáruiduhttinpolitihkas maid Norga jođihii čearddalaš minoritehtaid ektui maŋgel soađi ja gitta 1980-logu rádjai, dadjá raporta. Nubbi lahkoneapmi lea ahte sáhtá jođihit segregerenpolitihka, man ulbmil lea doalahit čearddalaš minoritehta sirrejuvvon majoritehtas. Muhtin ráđđenvugiin, nugo Lulli-Afrihkás, čadahevuvi segregeren bákkui ja veahkaválddalašvuodain ja dan čuovui vel garra vealaheapmi.

Goalmát lahkoneapmi lea ahte sáhtá čadahit minoritehtapolitihkalaš passiivvaš politihka, mas njuolgut eai beroš ahte unnitlogut gávdnojit, lahkoneapmi mas sin kultuvra ja eallinvuogit eai

oaččo makkárge erenoamáš suddjema. Dakkár passiivlašvuhtii sáhttet iešguđet ákkat ja motiivvat, muhto dat sáhtta goitge dagahit dáruiduhttima, dadjá raporta. Raporta čilge ahte «vuordi dahje áibbas passiiva oaidnu čearddalaš mánggabealatvuhtii» lea leamaš okta oassi dáruiduhttinproseassas (SFK, 2023, s. 22).

Njealját lahkoneamis sáhttet eiseválddit válljet minoritehtapolitihkalaš mihtu, man raporta gohčoda pluralisttalaš integreremin ja kultuvrralaš mánggabealatvuhtan. Dát dat lea raporta oidjuvvon politihkka. Dás dat Norga lea dan politihkalaš mihtuid ovdánahttimis maid raporta analysere. Raporta narratiivvas lea dát politihkalaš ovdánahttima geahči. Dán politihka mihttu lea ahte minoritehtaid miellahtut galget sáhttit ovddidit bajimuš dásat identitehta stáhtaborgárin ja ollislaš stáhtalahttovuoigatvuođaid almmá ahte fertejit gáidat iežaset kultuvrras ja gielas. Mii sáhttit logahallat dan njeallje unnitlogupolitihkalaš háltti (ceakkočuolda 1) ja daid navdojuvvon váikkuhusaid mánggabealatvuhtii (ceakkočuolda 2) nugo raporta digaštallá daid:

Assimileren	Gáržžida mánggabealatvuođa
Segregeren	Mánggabealatvuohta eahperelevánta
Passivitehta	Gáržžida mánggabealatvuođa
Pluralisttalaš integrašuvdna	Lasiha mánggabealatvuođa

Raporta deattuha dasto ovddeš áiggiid dáruiduhttinpolitihka, mii lea okta variánta assimilašuvnnas, váttisvuohtan, ja pluralisttalaš integrerema ja kultuvrralaš mánggabealatvuođa rievttis politihkalaš mihttun min áiggis. Movt čilge raporta mánggabealatvuođa politihkalaš mihttun? Árvaluvvojit ollu doaibmabijut. Sámegiella deattuhuvvo omd. mánggabealatvuođa guovddáš oassin. Sámi dáidda, musihkka, duodji ja árbevierut loktejuvvojit dehálaš buktun nátionála kulturárbái, ja evttohuvvojit ealáskahttinproseassat lasihan dahje nannen dihte mánggabealatvuođa. Sápmelaččaid oassálastin politihkalaš ášahusain, nugo Sámedikkis, ja almmolaš digaštallamiin, adnojuvvo demokratiija ja servodaga mánggabealatvuođa nannemin obbalaččat.

Muhto kultuvrralaš mánggabealatvuohta ii leat dušše politihkalaš mihttomearri, muhto maiddáid reaidu mainna joksá eará politihkalaš mihttomeriid. Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna raporta dadjá ahte:

Kommišuvdna oaidná ahte mánggabealat dáidda- ja kulturovdanbuktimat leat eaktun dasa ahte oččodit eanet fáttmasteaddji buresdoaibmi demokratiija sihke našuvnnalaččat, báikkálaččat ja siskkáldasat sámi, kvena/norggasuopmelaš ja vuovdesuopmelaš birrasiin. (SFK, 2023, s. 665)

Kommišuvdna oaivvilda ahte mánggabealat dáidda- ja kulturovdanbuktimat eai leat dušše buorit, muhto *dárbbaslaččat* searvvaheaddji ja buresdoaibmi demokratiijii. *Movt* mánggabealat dáidda- ja kulturovdanbuktimat lea *eaktun* hábmet buoret demokratiija buot dásiin lea juoga maid kommišuvdna ii guorahala dárkileappot raporttas. Dat ferte leat danin go adnojuvvo diehttelassan dan ideologiijas masa kommišuvdna čáliha iežas. Orru čielga duohtavuohta ahte mánggabealatvuohta lea dakkár gaskaoapmi mii addá diekkár buriid bohtosiid.

Čoahkkáigeassit dán oasi artihkkalis. Mii leat oaidnán ahte mánggabealatvuođadoaba raporttas doaibmá sihke bajimuš politihkalaš mihttun, ovttas pluralisttalaš integrašuvnnain, ja gaskaoapmin joksat politihkalaš mihtuid, nugo omd. demokratiija. Jus mánggabealatvuohta lea politihkalaš mihttu, de fertejit eiseválddiin leat vuogit movt mihtidit mánggabealatvuođa rievdamiid. Ja jus ohcá vugiid mihtidit riikka čearddalaš dahje kultuvrralaš mánggabealatvuođa meari, de gártá atnit goit muhtin oasi dain vugiin ja perspektiivvain, mat juo leat ovdánahttojuvvon stáhtadiehtaga siskkobealde. Doppe lea gárggiidan valjit girjjálašvuohta, mat leat geahččan čearddalaš mánggabealatvuođa (fractionalization) vejolaš gáldun riidduide ja demokratiijaváilelašvuhtii (Fearon, 2003). (*Fractionalization* skádjá negatiivvalaččat, muhto doaba lea jur seamma go *diversity/mánggabealatvuohta*.)

Prinsihpas lea vejolaš mihtidit čearddalaš mánggabealatvuođa Norggas, muhto dušše jus vuos ráhkaduvvojit vuogadagat mat dahket vejolažžan lohkat oktagasaid geat gullet iešguđetlágan olmmoškategoriijaide. Lea eahpeulbmillaš, diedalaš geahčastagas, hupmat čearddalaš dahje kultuvrralaš mánggabealatvuođa meriin jus kategoriijat eai leat čielgasit definerejuvvon, nugo čearddalaš unnitlogut, ja jus eai leat reaidut maiguin sáhtta lohkat gallis juohke kategoriijas leat. (Dát čilgejuvvo dárkileappot njealját oasis.) Eará sániiguin, váttisvuohta ásaht kultuvrralaš ja čearddalaš mánggabealatvuođa politihkalaš mihttomearrin lea ahte dat eaktuda dakkár diehtoviežžama maid Norga ii praktisere.

Muhto lea maid eará váttisvuohta jus bidjá kultuvrralaš dahje čearddalaš mánggabealatvuođa politihkalaš mihttun. Dakkár mihttu buktá čielga norpmaid ja árvuid go lea sáhka das makkár identitehtaid ja eallinvugiid oktagasat galggaše válljet. Jus čearddalaš ja kultuvrralaš mánggabealatvuohta lea politihkalaš mihttu, de boahat eiseválddiid beales lunddolaččat muhtun lágan deaddu oažžut olbmuid válljet čearddalaš identitehta ja kultuvrralaš eallinvuogi, mii lasiha logu olbmui geat gullet minoritehtakategoriijaide. Dušše dainna lágiin sáhtta lassánahttit mánggabealatvuođa.

Liberála geahččanguovllus ii leat dohkálaš bidjat dihto mihttomeriid dasa man mánggabealat servodat

galgá leat. Čuoččuhus dán artihkkalis lea danin ahte retorihkka mánggabealatvuoda birra maid raporta ovddasta, ja maid gávdnat ollu eará almmolaš dokumeanttain minoritehtapolitiikkalaš suorggis, lea eahpeliberála ja paternalisttalaš. Ovddeš áiggi paternalisma meannudii dávjá sápmelaččaiguin ja eará čearddalaš unnitloguiguin dego mánáiguin ja dáhtui siviliseret assimilerema ja dáruiduhttima bokte. Ođđa paternalisma biehttala dán lahkonaanvuogi, muhto das lea maiddái válddalašvuodahuhttin, go dat geahččá mánggabealatvuoda mihttun ja gaskaoapmin stuorát servodatprošeavttas, mas unnitloguid kultuvra nanosmahttojuvvo vai jokset omd. "riggudahttima" dahje "demokratiija".

Legitiibma mihttu ferte leat ahte buohkat, maiddái čearddalaš ja kultuvrralaš unnitloguid lahtut, ožžot friddja válljet identitehtaid ja eallinvugiid. Dát ii mearkkaš minoritehtapolitiikkalaš passiivvalašvuoda, nugo raporta cuiggodii. Friddjavuohta substansiála ipmárdusas eaktuda baicce dávjá doaimma stáhtadoarjaga hámis. Ovdamearkka dihte: Vai sámi mánás galgá leat friddjavuohta válljet sámegiela, de «negatiiva» hámat friddjavuohta ii leat doarvái, namalassii ahte eai leat rihkkumat. Dat gáibida ahte mánáidgárddiide ja skuvllaide bohtet resurssat fállat giellaoahpahusa. Dat gáibida nappo aktiiva doaimbajuid.

Naba mánggabealatvuoha gaskaoapmin? Go raporttas daddjo ahte dat oaidná mánggabealatvuoda gaskaoapmin olahit eará politihkalaš mihtuid, de ferte dat mearkkašit ahte dat oaidná gaskaoapmin daid *kategorijaid* mat dahket mánggabealatvuoda. Dat kategorijat leat *minoritehtat*. Dasto leat dat diehttelas, muhto *dárbbaslaš* čuovvumuš mánggabealatvuodadoahpagis mii ovdanbohtá raporttas, ahte stáhta oaidná čearddalaš unnitloguid gaskaoapmin. Várre lea ahte dát vuohki máinnašit mánggabealatvuoda sáhtta dihto dilálašvuodain dagahit negatiiva oainnu čearddalaš minoritehtaide. Ovttageardánit daddjon: Oaidnu minoritehtaide lea positiivvalaš dušše nu guhká go sáhtta čájehuvvot ahte dain lea positiivvalaš beaktu mihttui. Dát oktavuohta lea dutkojuvvon almmá ahte lea álki gávnahit juste makkár váikkuhusat instrumeanttalaš oainnus mánggabealatvuoda guovdu leat iešguđetlágan dilálašvuodain (Kauff et al., 2020). Dás ii leat sadji čiekŋudit dán dutkamuššii, muhto lea mearkkašan veara ahte eai raporttas eaige eará almmolaš dokumeanttain Norggas suokkar dán vára mii instrumeanttalaš mánggabealatvuodadoahpagis sáhtta leat.

Jus lohka rapporta ollislaččat, de lea sáhtta čuoččuhit ahte dát paternalisma gullá epistemologalaš-politiikkalaš heahtedillái mii dás ovdalis lea čilgejuvvon. Mu čuoččuhus lea ahte jus Norggas livčče buorit dieđut sápmelaččaid ja eará čearddalaš minoritehtaid birra, de ii livčče instrumeanttalaš mánggabealatvuodadoahpagis nu stuora

mearkkašupmi. Retorihkka mánggabealatvuoda birra sihke mihttun ja gaskaoapmin geađđuda geavatalaš digaštallamiid vuoigatvuodaid birra. Ođđa vuođđodoaba, mánggabealatvuoha, lea goit muhtin muddui nagodan duvdi eret digaštallamiid doahpagiid birra nugo ovttalárganvuoha ja vuoiggalašvuoha. Sosiála ja ekonomalaš ovttalárganvuoha lea dušše áibbas birzzehis doaba raporttas, ja dat namahuvvo leahkit oktan dain mii jodiha dáruiduhttinproseassaid (SFK, 2023, s. 20).

1.5 4. OASSI: Dieđalaš kritihkka mánggabealatvuodadoahpagis

Raportta moaitin mii easka lea ovddiduvvon gáibida ipmárdusa das mii mánggabealatvuoha duodai lea. Mánggabealatvuoha lea mihttu das man *galle* iešguđetlágan *kategorija* gávdnojit čielgasit ráddjejuvvon joavkkus, ja *man dásedit oktagasat* joavkkus juohkásit kategorijaide. Joavkkus lea alla mánggabealatvuodadassi dalle go das leat *sihke* ollu iešguđetlágan kategorijat *ja* oktagasat leat muhtin muddui dásedit juohkásan kategorijaide. Sihke *variašuvdna*-doaba ja *dássetvuoha*-doaba leat dasto áibbas dárbbaslaččat jus mis galgá leat mánggabealatvuodadoaba mii lea ipmirdahtti. Vuogádat mas leat 1000 kategorija ii leat mánggabealat jos ovttá kategorijas leat goasii buot vuogádaga oktagasat. Jurdil mat jávrri. Orru hirmáhuhti jus das leat 1000 šlájá, muhto jus ovttá šlájás leat goasii buot oktagasat, ja dain eará 999 šlájain leat dušše moadde oktagasa guhtesge, de ii leat nu mánggabealat ekovuogádat. Ii gávdno makkárge ulbmillaš doaba čearddalaš dahje kultuvrralaš mánggabealatvuoda birra jus ii leat systemáhtalaš, viiddis ja oktageardánis registreren, kategoriseren ja statistihkkaovdánahttin. Dát guoská dieđusge maiddái dan mánggabealatvuodadoahpagii maid raporta atná, vaikko rapporta čállit eai čilge dan, eaige soaitte leat didolaččat dán birra.

Nappo: Jos galgá sáhttit lohkat ja mihtidit mánggabealatvuoda, nugo dahkat biologijias dahje ekonomijias, de ferte leat čielga vuohki ja čielga ráddjejuvit dasa movt registreret oktagasaid dihto kategorijaide. Biologijias sáhtta lohkat galle šlájá leat jávrri, ja galle oktagasa gávdnojit juohke šlájás. Ekonomijias sáhtta lohkat galle fitnodaga leat márkanis, ja man stuora oassi márkanis juohke fitnodagas lea. Dát addet vuodu meroštallat iešguđetlágan mánggabealatvuodamihtuid, ovdamearkka dihte man mánggabealat dihto ekovuogádat lea, dahje man čoahkis márkan lea. Dáin vuogádagain lea oktasaš dat ahte ovttagadat maid lohket - šlájat dahje fitnodagat - leat čielgasit ráddjejuvvon nubbi nuppis.

Go geahččala atnit seamma logihka olmmošservodagaid hárrái, de deaivida vuodđováttisvuodain: Olmmošlaš identitehtat, nugo

giella, kultuvra ja gullevašvuohta, eai leat diskrehta sturrodagat, muhto rievddadeaddji ja badjálásti. Goitge eaktuda mánggabealatvuođadoaba ahte olbmuid sáhtá bidjat bovssaide. USA:s leat ovdamearkka dihte álbmotlohkamiin fásta kategorijat. Dat dagaha illušuvnna ahte identitehtat leat čielgasit sirrejuvvon, vaikko ollu olbmuid eallimat ja duogážat eai sáhte biddjojuvvot ovtta bovssa sisa. Vuodđočuoibma čuožžila go geahččalit lohkat ja mihtidit juoidá mii duođai lea jotkkolaš variábel. Olbmuid giella, kultuvra ja gullevašvuohta eai leat fásta sturrodagat, muhto laktásaddet oktii.

1.6 5. OASSI: Filosofalaš kritihkka instrumeanttalaš mánggabealatvuođadoahpagis

Kanadalaš filosofa Will Kymlicka, gii dáidá leat dán suorggi eanemus dovddus teorijaid huksejeadji, hilggu 30 jagi áigi ahte kultuvrralaš dahje čearddalaš mánggabealatvuohta sáhtá adnot ággan legitimeret eamiálbmogiid dahje našuvnnalaš minoritehtaid joavkovuoigatvuođaid (Kymlicka, 1995). Su ákkastallama vuodđun lea individuála friddjavuođaimárdus, mas kultuvrralaš gullevašvuohta vuosttažettiin doaibmá konteakstan olbmuid ulbmillaš välljemiidda, liige árvun man stáhta galgá suodjalit vai duhtada eanetlohkoálbmoga mánggabealatvuođa sávdaga. Kymlicka mieđiha ahte unnitloguin sáhtá leat dárbu ja vuoigatvuohta suodjaluvvot, muhto deattuha ahte dat ferte dáhpuhuvvat liberála demokratiija rámmaid siskkoale, man oktavuodas oktagasa autonomiija ii leat garvimis.

Kymlicka hilgu jurdaga ahte minoritehavuoigatvuođat galget bálvallit majoritehta beroštumiid vásihit mánggabealatvuođa. Son čujuha dasa ahte minoritehtaid suodjaleami goluid mákset dávjá eanetlohkoálbmoga ovttaskas joavkkut - nugo engelasgielagat geat orrojit Quebecii - ja ahte ovdamunit leat eahpečielgasit juhkkjuvvon. Vuoiggalašvuohta gáibida danin ahte dakkár doaibmabijut fertejit ákkastallojuvvot unnitlogu dárbbuin, eaige das makkár estehtalaš dahje pedagogalaš ávki mánggabealatvuođas lea eanetlohkoálbmogii. Vaikko kultuvrralaš girjáivuodas sáhttet leat servodatlaš ovdamunit, de leat dát sekundára liigebuktagat, eai goassege vuodđun vuoigatvuođaide. Várre lea ahte ságastallan mánggabealatvuođas čuohcá vuoigatvuođaide.

Kymlicka deattuha maiddá ahte historjjálaš soahpamušat joavkkuid gaskkas - nugo traktáhtat eamiálbmogiiguin – fertejit ipmirduvvot oassin vuoiggalaš integrašuvnnas, eai fal mánggabealatvuođa árvvu dohkkeheapmin. Dát soahpamušat definerejit gaskavuodaid gaskal eanetlohko- ja unnitlohkoálbmogiid, muhto daid lobálašvuohta lea

dan duohken ovddidit go dat individuála friddjavuođa. Historjjálaš vearrivuođaid ferte njulget, muhto dušše liberála teorija rámmaid siskkoale, mii vuoruhá ovttaárvosašvuođa ja iešmearrideami ovttaskas olbmuid ovdal go kollektiiva identitehtaid seailuma. Kymlicka ákkastallan mieldebbuktá nappo ahte hilgu buotlágan instrumentalisierema mas unnitloguid vuoigatvuođat šaddet gaskaoapmin duhtadit eanetlogu sávdagaid. Vuoigatvuođaid oktavuodas ferte leat sáhka das ahte sihkarastit ahte buot riikkaássiin - beroškeahtá kultuvrralaš gullevašvuođas - leat seamma vejolašvuođat hábmet iežaset eallima ulbmillaš oktavuodas. *Danin ii sáhte mánggabealatvuohta lea politihkalaš mihttun.* Mánggabealatvuohta sáhtá dušše lea čuovvumuš das go oktagasat friddja välljejit iežaset eallinproševttaid vuoiggalaš struktuvrras.

Girjji *Culture and Equality* (2001) gárggiidattii filosofa Brian Barry sullasaš kritihka das movt kultuvrralaš mánggabealatvuohta sihke adno gaskaoapmin ja ovddiduvvo mihttun multikultuvrralaš politihkas. Mánggabealatvuođa rivttes dássi, čállá Barry, lea dušše dat mii áibbas lunddolaččat ilbmá friddja välljemiid boadusin vuoiggalaš institušuvnnaid rámmaráhkanusaid siskkoale (Barry, 2011, s. 71). Seammá sáhtá maid dadjat assimilašuvnna rivttes dási birra, čállá son. Barry lea liberála demokrátalaš ideálad čielga bealušteaddji. Oassi su ákkastallamis lea polemihkka ee. Kymlicka teorijain minoritehavuoigatvuođaid birra. Barry dovddasta Kymlicka vuodđoipmárdusa ahte kultuvrralaš gullevašvuohta sáhtá leat dehálaš individuála autonomiija ja identitehta dáfus, muhto biehtala ahte dat vuoiggalažžan dahká joavkovuoigatvuođaid dahje erenomáš kultuvrralaš heivehusaid. Barry mielas dakkár doaibmabijut ovddastit boasttuipmárdusa liberalismma vuodas, mii lea oppamáilmmálaš dásseárvosašmeannudeapmi ja oktasaš njoolggadusat.

Čuoibmámus bealli muhtun multikultuvrralaš politihka variánttain lea Barry mielas movt mánggabealatvuohta ovdanbuktojuvvo instrumeanttalaš buorrin. Go politihkkárat ja teorehtat ákkastallet kultuvrralaš diversitehta ovddas dainna ahte čujuhit omd. ekonomalaš ovdamuniide, hutkáivuhtii dahje innovašuvdnii, de dahket guokte boasttuvuođa. Vuosttažettiin váilu empiralaš doarjja dasa ahte mánggabealatvuođas leat positiiva váikkuhusat servodahkii. Dasto de duvdet dakkár instrumeanttalaš ákkastallamat fuomášumi eret das mas lea mearkkašupmi, namalassii ovttalágan vejolašvuođat buot ássiide. Barry čuoččuha ahte go mánggabealatvuohta gieđahallojuvvo mihttun iešalddis, de duddjojuvvo ráva movt bohciidattit riidduid. Dan sadjá ahte geahpidit sosiála gealdduid, de bálkkaša mánggabealatvuođapolitihkka joavkkuid mat beaktilepmosit mobiliserejit ovddidit partikularisttalaš gáibádusaid. Dat duolbmá oktasaš identitehta, mii lea dárbbalaš nanu demokratiijas. Kymlicka geahččala

gávdnat dássádaga individuála autonomiija ja joavkogullelašvuoda gaskkas ja Barry fas čuoččuha ahte dušše individuála vuoigatvuođat universála rámmaráhkkanusa siskkobealde sáhttet sihkkarastit duohta ovttaláganvuoda ja vuoiggalašvuoda.

Sáhtášii viiddidit dán digaštallama vaikko man ollu, dievva eará dehálaš girječálliid oainnuiguin mánggabealatvuođadoahpaga birra politihkas, muhto poeanja lea: Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta ii smiehtat riikkaidgaskasaš girjjálašvuoda mii lea dan politihkalaš filosofiija siskkobealde mas Kymlicka ja Barry barggut leat oassin. Kommišuvdna čujuha goatnjedis ja hirpmahuhti girjjálašvuodamearrái erenoamáš dilálašvuođaid birra mat gusket sápmelaččaide ja eará norgga unnitloguide, muhto eai bija dáid dilálašvuođaid gulahallat prinsihpalaš politihkalaš ja filosofalaš digaštallamiiguin mat leat leamaš dáid gažaldagaid birra mánga logi jagi. Riikkaidgaskasaš filosofalaš digaštallan politihka birra multikultuvrralaš ja multičearddalaš servvodagain čájeha movt mánggabealatvuođa ovdanbuktin mihttun ja gaskaoapmin geađđuda dárkilis digaštallamiid vuoigatvuođaid birra.

1.7 6. OASSI: Sániin daguide

Dát artihkal álggii dainna ahte cuiggii vuodlaš váilelašvuoda dieđuin sápmelaččaide birra. Čuolbmačilgehus lea oahpis. Norgga olmmošvuoigatvuohtaásahus (NIM) almmuhii jagis 2020 raportta sámi statistihka birra olmmošvuoigatvuođaperspektiivvas. Dat lea ávkkálaš vuolggasadjin viidásit digaštallamiidda. NIM raporttas daddjo earet eará:

(...) NIM believes that the current approach to Sámi statistics in Norway does not provide an adequate empirical basis for monitoring the equal enjoyment of the Sámi people's human rights. (NIM, 2020, s. 19)

Oassi seamma lágan geahččanguovlluin lea maid almmuhuvvon girjekapihtalis (Dawson et al., 2024). NIM buktá golbma bajitdási rávvaga mat gusket Sámedikki, dáhtabearráigeahču ja SGD rollaide sin joatkevaš barggus dán suorggis.

NIM raporta lážii vuodu viidásit gulahallamii sámi statistihka birra, ja mannel go Sámediggi bivddii eanet rávvagiid reivves 2023:s, sáddii NIM iežas čuovvolanárvoštallama ja vástádusa reivves 2024:s. Reivve vuodđun leat sihke gávdnosat ja ávžžuhusat 2020-raporttas, ja dat addá konkrehta rávvagiid movt geavatlaččat atnit standardgažaldagaid eaktodáhtolaš sámi iešidentifiseremii ja indikáhtoriid sápmelaččaid olmmošvuoigatvuođaid goziheapmái. NIM ávžžuha eaktodáhtolaš iešidentifiserema našuvnnalaš guorahallamiin oktan dárkilis gažaldagaiguin

duogázis, identitehtas ja gielas, ja temáhtalaš olmmošvuoigatvuođaindikáhtoriid ovdánahttima. Go dahká vástádusaid namaheapmin, ovttaštahtá daid dálá survey-infrastruktuvrii ja čatná olles ortnega GDPR-gáibádussii eaktodáhtolašvuoda, ulbmilráddjema ja dáhtaunnideami birra, de oaivvilda NIM stáhta sáhttit oazžut buori statistihka almmá boktimis historjjálaš traumaid.

Norggas lea eará sániiguin digaštallan das guđe geainnu galgá mannat čoaivin dihte dan epistemologalaš-politihkalaš heahtedili masa lea čujuhuvvon dán artihkkala álggus, ja Sámediggi lea guovddáš aktevera ja vuođusháhkki dán gulahallamis, nugo galggašiige. Lea dehálaš ollet dobbelii dán barggus. Jus galgá geavatlaččat jurddašit, de orro eallindilleguorahallan, Levekårsundersøkelsen (LK), áigeguovdilis iskkadeapmi čearddalašvuoda- ja oskkodatgažaldagaid ovttaiduhhtimis norgga konteavsttas. SGD lea čađahan eallindilleguorahallamiid 1973 rájes, ja 1996 rájes leat dat čađahuvvon juohke jagi. Jagis 2011 oktiievehuvvui našuvnnalaš eallindilleguorahallan EU lágidan guorahallamiin, Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). LK gokčá viiddis fáttáid ja sisttisdoallá juo hearckes dieđuid ekonomii, dearvvašvuoda ja sosiála beliid birra. Go válljenmunis leat birrasiid 11-12.000 olbmo ja vástidanproseanta lei hui allat, de lea das sihke viidodat ja kontinuehta buktit nanu dieđuid unnitlogujoavkkuid birra (Grimstad, 2024). Viiddideapmi gažaldagaiguin čearddalaš iešidentifikašuvnna ja oskkolaš gullevašvuoda birra livččii lunddolaš joatka mii lei sáhttit addit girjábuit dieđuid go dálá kategorijat, maid vuodđun lea riika gos lea riegádan ja riika gos váhnemat leat riegádan. Eará evttohas sáhtášii leat SGD eallinkvalitehtaguorahallan, Livskvalitetsundersøkelse (LV), mii almmuhuvvui vuosttaš gearde jagis 2020 (Pettersen, 2020). LV čohkke dieđuid nehtas ja das lea leamaš hui alla vástidanproseanta.

Beroškeahhtá válljet go lasihit gažaldagaid čearddalaš, kultuvrralaš ja oskkolaš gullevašvuoda birra dálá jearahallaniskkademiide dahje ráhkadit go áibbas ođđa guorahallama dán ulbmilii, de lea mearrideaddji leat rabas bohtosiiguin ja hukset olles servodagas luohhtámuša dasa ahte dieđut adnojit ulbmiliidda maidda politihkalaččat lea ovttaoaivilvuohta. Dieđusge leat sápmelaččat ieža, ovddastuvvon Sámedikki bokte, geat galget leat guovddáš akteverrat viidásit proseassas. Lea juo dahkkon mearkkašahtti čielggadanbargu dárbbu birra sihkkarastit sápmelaččaid vuoigatvuođa hábmiet dieđuid sápmelaččaid birra joavkun, ja sin oamasteamis dakkár dieđuide (Møllersen, 2020). Danin lea jáhkehahtti ahte Norggas lihkestuvvat bures máhttoovddidemiin.

Norga sáhtta dakkár reaidduin ráhkadit dárkilis ja ulbmillaš doaibmabijuid, omd. hehttet heaitima joatkkaskuvllas, dárkilis

álbmotdearvašvuodaprográmmaid allarikajoavkkuide, buoret ovdasteami almmolaš suorggis ja deaivileappo apparáhta vašširihkolašvuoda vuostá. OECD čujuha dasa ahte dakkár diedut leat eaktun dásseárvopolitihka ávkkálašvuoda árvvoštallamii ja go galgá juolludit ruđa dohko gos lea eanemus dárbu. Go diehtoinfrastrukturra ovdánahttin dáhphuvvá ovtas joavkkuiguin main lea eanemus vuoitit - ja vejolaččat eanemus ballat jus diedut adnojit boastut - de sáhtá statistihka šaddat ávkkálaš reaidun sihke eiseválddiide ja álbmogii. Vejolaš vuoitut leat dehálaččat. Dakkár ovdánnanvuohki sáhtá leat mielde deavdimin dan máhttováilevašvuoda maid artihkal válddahii epistemologalaš-politihkalaš heahtedillin.

1.8 7. OASSI: Loahppajurdagat

Dát artihkal álggii golmmain čuoččuhusain. *Vuosttažettiin* čuoččuha dat ahte Norggas lea epistemologalaš-politihkalaš heahtedilli go lea sáhka sámepolitihkas. *Dasto* čuoččuha dat ahte doaba *mággabealatvuohta* norgga politihkalaš gielas sápmelaččaid birra, ja eará minoritehtaid birra, lea gávvagohtán paternalisttalaš oainnu guvlui, dainna go mággabealatvuođadoaba mii lea ilbman sisttisdoallá instrumeanttalaš oainnu minoritehtaid guovdu. Mággabealatvuohta máinnašuvvo sihke mihttun ja gaskaoapmin minoritehtapolitihkalaš gielas. *Goalmát čuoččuhus* artihkkalis lea ahte lea oktavuoha gaskal vátna dieduid ja odđa paternalismma. Digaštallan minoritehtapolitihka birra, man vuodđun lea nanu máhttu, jorrá doahpagiid birra nugo vuoigatvuođat ja erohusaid dásen. Máhttováilevašvuohta dagaha ges ahte geahččalit buhttet eahpevuoiggalašvuoda mággabealatvuođamihtuin, mii dáhpedorpmis doaibmá válddalašvuodahuhttimin unnitloguid dáfus.

Artihkkalis adno Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta casen geahčadit movt dat boahtá ovdan otná almmolaš digaštallamis. Raporttas leat miellagiddevaš smiehtamušat historjjálaš statistihka birra. Seammás govvida raporta fáhkkačuolmma norgga minoritehtapolitihkalaš jurddašeamis, man sáhtá čeahkkáigeassit guvttiin cealkagiin:

- *Raporta ii árval makkárga konkrehta čovdosa máhttováilevašvuhtii. Raporta atná mággabealatvuođadoahpaga vugiin mii a) ii leat ulbmillaš dieddalaš perspektiivvas ja b) lea instrumeanttalaš ja paternalisttalaš filosofalaš ja politihkalaš perspektiivvas.*

Artihkal váldá vuolggasaji Sámedikki ja NIM maŋimuš jagiid dialogas dárbbu birra ráhkadit odđa máhttovuođu sápmelaččaid birra mii lea vuoigatvuođavuodot, ja doarju goatnjedis diehtočohkkenálgaheami Norgga

čearddalaš ja oskkoldatlaš minoritehtaid birra. Ollu ovdamearkkat eará riikkain čájehit ahte lea ollásit vejolaš dan dahkat dohkálaš vugiiguin. Digaštallamat ovdalašáiggi statistihka boasttugeavaheami birra leat sihke politihkalaččat dehálaččat ja fágalaččat miellagiddevaččat. Almmatge hehttejit dat realisttalaš geahččanguovllu, oaidnit vejolaš ovdamuniid mat gávdnojit buoret diehtočohkkemis ja -geavaheamis.

1.9 8. OASSI: Rávvagat

- Čearddalaš dahje kultuvrralaš mággabealatvuohta ii sáhte leat politihkalaš mihttomearrin iige gaskaoapmin liberála demokrátalaš servodagas. Ágga dasa lea ahte de ferte leat instrumeanttalaš oaidnu unnitloguid guovdu. Ollu almmolaš dokumeanttat minoritehtapolitihka birra atnet eahpekritihkalaččat instrumeanttalaš mággabealatvuođadoahpaga mii ii gula norgalaš minoritehtapolitihkkii. Lea dárbu nannet diđolašvuoda mággabealatvuođaretorihka váikkuhusaid birra.
- Norga galggašii gárgedit buoret diehtovuodu čearddalaš unnitloguid birra. Ollu dokumeanttat dán suorggis atnit ollu saji kártet ovdešáiggiid boasttugeavaheami dieduid dáfus. Dát historjjálaš diehtu lea dehálaš, muhto dan ii galggašii atnit headuštít dahje maŋidit álgagiid hukset buoret vuogádagaid čohkket ja atnit dieduid minoritehtaid birra.

Girjálášvuhta

- Axelsson, P., & Sköld, P. (2011). *Indigenous peoples and demography : the complex relation between identity and statistics*. Berghahn Books.
- Barry, B. (2011). *Culture and equality: an egalitarian critique of multiculturalism* (1 ed.). Newark: Wiley.
- Bartl, W., Suter, C., & Veira-Ramos (Ed.). (2024). *The Global Politics of Census Taking. Quantifying Populations, Institutional Autonomy, Innovation*. Routledge.
- Christoffersen, H. (2017). *Likhet i forandring. En begrepshistorisk analyse av Høyres og Arbeiderpartiets valg- og prinsippprogrammer for perioden 1933-2013* [Høgskolen i Oslo og Akershus].
- Dawson, P., Ravna, Ø., & Cambou, D. (2024). A human-rights-based approach to Sámi statistics in Norway. In (1 ed., pp. 133-151). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003220640-10>
- Fearon, J. D. (2003). Ethnic and Cultural Diversity by Country. *Journal of economic growth (Boston, Mass.)*, 8(2), 195-222. <https://doi.org/10.1023/A:1024419522867>
- Grimstad, H. B. D. o. S. (2024). *Levekårsundersøkelsen 2024. Dokumentasjonsnotat*.
- Grønning, T. o. R. E. (2024). Borch: – Fornorskningen gjør at veldig mange ikke kan vise til samisk slekt. *NRK*. https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/sandra-borch-stiller-i-debatten-om-samisk-identitet_-sprak-og-kultur-1.17116889?utm_source=sdrn%3Aavg%3Aarticle%3ALM9ggq
- Kauff, M., Schmid, K., & Christ, O. (2020). When good for business is not good enough: Effects of pro-diversity beliefs and instrumentality of diversity on intergroup attitudes. *PLOS ONE*, 15(6), e0234179. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234179>
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (1 ed.). Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/0198290918.001.0001>
- Molstad, C. S. o. S., Anders. (2024). *Samiske tall – bakgrunn for samisk statistikk og kommentarer til faste tabeller fra Statistisk sentralbyrå (SSB)* (Samiske takk forteller, Issue. <https://www.regjeringen.no/contentassets/8c5b4d049c654b40995a28ec06a34f23/samiske-tall-forteller-sami-logut-muitalit-2024.pdf>
- Møllersen, S. o. I. A. (2020). *Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk* (Samiske tall forteller 13, Issue.
- NIM, N. N. H. R. I. (2020). *A Human Rights-Based Approach to Sámi Statistics in Norway*.
- Pettersen, A.-M. o. K. S. S. (2020). *Livskvalitetsundersøkelsen 2020*.
- Soltvedt, K. (2004). Folkeregistre og personnummersystemer i Norge fra 1905 til 2001. In K. Soltvedt (Ed.), *Folketellinger gjennom 200 år* (pp. 159-190). Statistisk sentralbyrå.
- Søbye, E. (2018, 5 May). Kulturrevolusjon i faktafabrikken. *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/ideer/kulturrevolusjon-i-faktafabrikken/9088150?signedInSuccess=true>